

Бібліографічні картотеки та бази даних бібліотек вищих навчальних закладів

Юлія Остапчук,
аспірантка кафедри
бібліотекознавства і бібліографії
Рівненського державного
гуманітарного університету

Аналізується сучасний стан, ефективність використання та перспективи розвитку бібліографічних картотек і баз даних у бібліотеках вищих навчальних закладів.

Ключові слова: бібліографічні картотеки, систематична картотека статей, електронна картотека статей, тематичні картотеки, спеціальні картотеки, бази даних, бібліотеки вищих навчальних закладів.

Важливою складовою довідково-бібліографічного апарату (ДБА) бібліотек вищих навчальних закладів (ВНЗ) є бібліографічні картотеки та бази даних (БД), що створюються як доповнення до каталогів, розширюють їхні пошукові можливості, розкривають фонд бібліотеки в різноманітних аспектах. На відміну від бібліотечних каталогів, у бібліографічних картотеках та БД відображається зміст періодичних і продовжуваних видань, а також можуть відображатися неперіодичні видання та інформація з джерел, яких нема у фонді бібліотеки.

У вітчизняній історіографії відсутні праці, спеціально присвячені картотекам та БД бібліотек ВНЗ, чим і пояснюється *актуальність* пропонованої публікації. Дослідження сучасного стану бібліографічних картотек та БД проводилося на базі декількох провідних бібліотек ВНЗ Північно-Західного регіону України: Наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка (НБ ЛНУ), Науково-технічної бібліотеки Національного університету "Львівська політехніка" (НТБ ЛП), Наукової бібліотеки Рівненського державного гуманітарного університету (НБ РДГУ), Наукової бібліотеки Національного університету водного господарства і природокористування (НБ НУВГП; Рівне), бібліотеки Волинського національного університету імені Лесі Українки (ВНУ) та бібліотеки Національного університету "Острозька академія".

Оскільки головне завдання бібліографічних картотек та БД — забезпечення бібліографічною та повнотекстовою інформацією користувачів бібліотеки, то методом цього дослідження стало вивчення ефективності використання бібліографічних картотек та БД, що проводилося шляхом анкетування. Було опитано 506 користувачів із різних бібліотек з метою вивчення їхніх інформаційних та документальних потреб, і головне — ставлення до бібліографічних картотек та БД, стану їхнього використання та труднощів чи переваг, які помітили користувачі при роботі з картотеками та БД. Основна група респондентів — студенти (84%*, у тому числі

95% у бібліотеці Острозької академії, 92% у бібліотеці ВНУ, 89% у НТБ ЛП, 84% у НБ ЛНУ, 80% у НБ НУВГП, 65% у НБ РДГУ), а також викладачі (8%: 16% у НБ РДГУ, 11% у НБ НУВГП, по 8% у НТБ ЛП та в бібліотеці ВНУ, 7% у НБ ЛНУ, 5% у бібліотеці Острозької академії), асистент (0,8%: 5% у НБ ЛНУ), бібліотекарі (4,8%: 11% у НБ РДГУ, 9% у НБ НУВГП, по 3% у НТБ ЛП та у бібліотеці Острозької академії), 1% у НБ ЛНУ), аспіранти (2%: 7% у НБ РДГУ), здобувачі (0,2%: 1% у НБ РДГУ), старший лаборант (0,2%: 1% у НБ ЛНУ).

Основна мета дослідження — проаналізувати сучасний стан бібліографічних картотек та баз даних бібліотек ВНЗ (за винятком картотек краєзнавчого призначення, що потребують окремого розгляду), визначити ефективність їхнього використання і розробити рекомендації для їхнього вдосконалення.

Аналіз показав, що кількість та види картотек і БД, наявних у бібліотеках ВНЗ, є різними, оскільки єдиних вимог щодо цього немає. У НБ ЛНУ ведеться систематична картотека статей (СКС), тематичні картотеки, картотеки відділу рукописів та рідкісних книг імені Ф. П. Максименка; у НБ РДГУ — СКС, електронна картотека статей (ЕКС), картотека назв творів художньої літератури, а також картотеки поезій, сценаріїв, рецензій, тематичні картотеки; у НБ НУВГП ведеться СКС, ЕКС та тематичні картотеки. На сайті бібліотеки НУВГП представлено повнотекстові БД "Нормативні документи" та "Методичні матеріали", а також бібліографічні БД "Нові надходження" та "Покажчик періодичних видань".

Бібліотека Острозької академії практикує ведення "Загального каталогу газетно-журнальних статей" та ЕКС (вважаємо, що першу назву варто замінити на "СКС"). На сайті бібліотеки представлена БД "Модульна система". У книгозбірні читачі також можуть отримати інтернет-доступ до таких повнотекстових та бібліографічних БД: видавництва EBSCO, Directory of Open Access Journals, LISTA (Library, Information Science, Technology Abstracts), arXiv.org, HighWire Press, Theses Canada Portal, United States Patent and Trademark Office та інших.

Бібліотека ВНУ веде СКС, ЕКС, картотеку назв творів художньої літератури, тематичну картотеку художньої літератури, картотеку творів художньої літератури, опублікованих у періодичних виданнях. На сайті бібліотеки ВНУ представлено такі бібліографічні БД: "Бібліографічні покажчики", "Тематичні списки літератури", "Колекція видань академіка Д. К. Зерова", "З колекції книг В. Й. Горбайчука". У бібліотеці читачі можуть отримати доступ до повнотекстових БД видавництва GeoRef, Wiley-Blackwell, Emerald.

У НТБ ЛП ведеться СКС та ЕКС. У читальних залах наукової літератури і соціально-економічної літератури встановлено комп'ютери для доступу до онлайн-нових науково-інформаційних ресурсів. Зокрема, доступ до інформаційних продуктів на платформі EBSCOhost представлений у вигляді БД: Academic Search Premier, Inspec, Library, Information Science & Technology Abstract, MEDLINE, Newspaper Source. У бібліотеці є доступ і до повнотекстових БД компанії East View Information Services, зокрема до таких БД: "Центральна преса Росії" та "Библиотечное дело и информационное обслуживание".

У ході опитування було виявлено, що більша частина читачів — 58% (88% у НБ РДГУ, 82% у НБ НУВГП, 67% у бібліотеці ВНУ, 51% у бібліотеці Острозької академії, 39% у

* Тут і далі спершу наводиться відсоток від загальної кількості опитаних.

НТБ ЛП, 21% у НБ ЛНУ) — постійно користуються бібліографічними картотеками. Основна мета звернення читачів до картотек — підбір статей за темою (90%: по 94% у НБ НУВГП та у НБ РДГУ, по 91% у бібліотеці ВНУ та у НБ ЛНУ, 88% у НТБ ЛП, 80% у бібліотеці Острозької академії) та для уточнення бібліографічних даних (25%: 39% у НБ РДГУ, 25% у НТБ ЛП, 23% у бібліотеці Острозької академії, 22% у НБ НУВГП, 21% у бібліотеці ВНУ, 20% у НБ ЛНУ). Найбільше користуються СКС читачі НБ РДГУ, НБ НУВГП, НБ ЛНУ та бібліотеки ВНУ, а НТБ ЛП та бібліотеки Острозької академії — ЕКС. У читачів НБ НУВГП, НТБ ЛП, НБ ЛНУ та бібліотеки ВНУ найменшим попитом користуються тематичні картотеки, у НБ РДГУ — спеціальні картотеки, у бібліотеки Острозької академії — СКС.

При пошуку інформації в картотеках у користувачів виникають такі труднощі: незнання структури картотеки — 22% (14% у НБ РДГУ, по 21% у НБ ЛНУ та бібліотеці ВНУ, 26% у НБ НУВГП, 28% у бібліотеці Острозької академії); формулювання предмета пошуку — 29% (20% у НБ ЛНУ, 25% у бібліотеці Острозької академії, 29% у НБ РДГУ, 30% у НБ НУВГП, 42% у бібліотеці ВНУ); складна структура рубрик — 17% (11% у НБ РДГУ, по 16% у НБ НУВГП та у бібліотеці Острозької академії, 20% у бібліотеці ВНУ, 23% у НБ ЛНУ). "Не виникає ніяких труднощів" — відповіли 7% (13% у НБ РДГУ, 9% у НБ НУВГП, 6% у бібліотеці ВНУ, 5% у НБ ЛНУ, 3% у бібліотеці Острозької академії). Вважаємо, що для того, щоб полегшити пошук інформації в картотеках, потрібні докладні інструкції для користувачів.

Центральне місце серед різноманітних картотек бібліотек ВНЗ посідає *систематична картотека статей*. У досліджуваних бібліотеках спостерігаємо різне хронологічне охоплення публікацій у СКС. У НБ ЛНУ відображена література з 1959 р., у НБ РДГУ з 1961 р., у НБ НУВГП з 1967 р., у бібліотеці Острозької академії з 2000 р., у бібліотеці ВНУ з 1971 р. У НБ ЛНУ, НБ РДГУ, НБ НУВГП, у бібліотеці ВНУ картки у СКС зберігаються до того часу, поки видання наявні в бібліотеці. У фаховій літературі зазначається, що матеріал у СКС потрібно зберігати не більше п'яти років. При цьому враховується, що він має різний ступінь старіння. Зокрема, матеріал суспільної тематики старіє дуже швидко і має зберігатися в картотеці два-три роки. Публікації з літературознавства, мовознавства, мистецтва — п'ять чи більше років, бо вони не втрачають свою цінність протягом тривалого часу. Вважаємо, що кожна бібліотека має провести спостереження за використанням СКС і зберігати матеріал до того часу, поки він є актуальним і на нього є попит. При визначенні терміну зберігання карток важливо брати до уваги, чи є в бібліотеці тематичні бібліографічні посібники з тієї чи іншої галузі знання, теми. З появою нових посібників бажано забирати з картотеки відображені в цих посібниках публікації. У відповідних розділах картотеки необхідно використовувати посилальні картки типу: "Статті, видані до ... року, дивіться в покажчику...". Таких посилань у наявних СКС немає.

У СКС картки групуються в систематичному порядку. У НБ ЛНУ та в бібліотеці Острозької академії матеріал СКС — за таблицями УДК. У НБ НУВГП використовуються ББК для наукових бібліотек та УДК. Для групування матеріалу в СКС НБ РДГУ використовуються: ББК для масових бібліотек, схема ДНПБ імені К. Д. Ушинського та схема Львівської педагогічної бібліотеки, ББК для обласних бібліотек, "Доповнення і виправлення до ББК для обласних і масових бібліотек". У СКС бібліотеки ВНУ матеріал систематизується за таблицями ББК для обласних бібліотек. Звичайно, краще використовувати одну класифікаційну систему, це полегшить працю бібліографів та пошук інформації користувачами. Але, як справедливо зазначив генеральний директор Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського О. Онищенко, "у найближчому майбутньому уніфікація значною не буде, і навпаки — матеріальні та фінансові можли-

вості породжуватимуть "багатство" класифікаційних систем, отже і треба вчитися працювати з ними" [3].

У ході опитування було виявлено, що 53% читачів (70% у НБ РДГУ, 66% у НБ НУВГП, 60% у бібліотеці ВНУ, 52% у бібліотеці Острозької академії, 18% у НБ ЛНУ) постійно звертаються до СКС. Основна мета звернень читачів до картотеки — підбір статей за темою (90%: по 94% у НБ НУВГП та у НБ РДГУ, по 91% у НБ ЛНУ та у бібліотеці ВНУ, 80% у бібліотеці Острозької академії) та для уточнення бібліографічних даних (25%: 39% у НБ РДГУ, 23% у бібліотеці Острозької академії, 22% у НБ НУВГП, 21% у бібліотеці ВНУ, 20% у НБ ЛНУ). Із системою класифікації документів знайомі 41% користувачів (67% читачів у НБ РДГУ, 48% у НБ НУВГП, 39% у бібліотеці ВНУ, 27% у НБ ЛНУ, 24% у бібліотеці Острозької академії).

Допоміжним апаратом до СКС НБ РДГУ, НБ НУВГП, бібліотеки ВНУ є алфавітно-предметний покажчик (АПП) до систематичного каталогу (СК). Цей АПП — спільний для СК та СКС; у ньому подається перелік предметних рубрик із зазначенням, у яких розділах та рубриках СК і СКС необхідно шукати літературу з певного питання. АПП до СКС користуються 45% читачів (70% у НБ РДГУ, 56% у НБ НУВГП, 37% у бібліотеці ВНУ та 16% у НБ ЛНУ).

Документацією на СКС НБ РДГУ є "Паспорт-характеристика на генеральну систематичну картотеку статей", інструкції та рекомендації, у бібліотеці ВНУ — "Положення про систематичну картотеку статей бібліотеки Волинського національного університету імені Лесі Українки". Інші бібліотеки відповідних документів не мають.

Нині в усіх СКС досліджуваних бібліотек є картки на застарілу за змістом та списану літературу, які доцільно вилучити. Крім того, багато карток розміщені не на своїх місцях; це пояснюється тим, що каталожні картки в ящиках не закріплюються, іноді читачі під час користування картотекою переставляють їх.

Бібліотеки ведуть також *тематичні картотеки*. Вони сприяють ознайомленню читачів із найактуальнішими питаннями і комплексними темами, література з яких розпорошена по різних розділах систематичного каталогу і картотеки. Серед тематичних картотек НБ РДГУ є такі: "Школа на межі тисячоліть: структура, зміст, проблеми" (про дванадцятирічну школу, дванадцятибальну систему оцінювання), "Розвиваюче навчання", "Болонський процес"; НБ ЛНУ веде тематичні картотеки "Вища школа", "Права людини", "Охорона природи", "Україна в міжнародних відносинах" та інші; НБ НУВГП — "Економіка України", "Освіта. Навчання. Виховання", "Демографічна ситуація в Україні. Міграція. Етнос. Геополітика", "Водні ресурси України", "Інженерна справа"; НТБ ЛПУ — "Вища школа України", "Україна: історія, економіка, політика, культура", "Жінка в художній літературі", "Чорнобиль в художній літературі". Вважаємо, що кожній бібліотеці, як і НБ ЛНУ та НТБ ЛП, потрібна тематична картотека матеріалів про вищу школу, де мають відображатися офіційні документи, які стосуються ВНЗ (закони, постанови, розпорядження, укази), матеріали про методи та засоби викладання і виховання, а також про організацію управління ВНЗ.

За призначенням тематичні картотеки є читацько-службовими. Вони містять бібліографічні описи як статей з періодичних та продовжуваних, так і неперіодичних видань. Групування матеріалів — тематичне. Наповнення тематичних картотек у бібліотеках ВНЗ відповідає потребам читачів, яким необхідний мінімум найважливішої літератури. Звідси випливає, що тематичні картотеки мають відображати не всю, а найціннішу літературу.

До тематичних картотек звертаються 18% респондентів (30% у НБ НУВГП, 19% у НТБ ЛП, 18% у НБ РДГУ, 12% у бібліотеці ВНУ, 11% у НБ ЛНУ).

Під назвою "*Спеціальні картотеки*" об'єднують групу різних картотек, які відображають окремі види видань, типи

літератури чи жанри творів друку і можуть задовольнити нестандартні запити читачів.

НБ РДГУ веде *картотеку рецензій*, яка подає інформацію про рецензії на твори друку, вміщені в періодичних виданнях. Оскільки читачі цікавляться рецензіями на конкретні твори, то матеріал у картотеці розміщений в алфавітному порядку авторів і назв рецензованих документів. Однак, ця картотека має суттєві недоліки, а саме: містить багато карток на літературу, застарілу за змістом і списану; велика наповненість каталожних ящиків; багато карток не на своєму місці. Нова література в картотеці відображена не достатньо. Вважаємо, що в ній потрібно зберегти описи рецензій, опублікованих за останні три-п'ять років, оскільки критичними матеріалами минулих років читачі цікавляться рідко, а в разі необхідності можуть виявити потрібний матеріал за "Літописом рецензій".

У бібліотеці ВНУ наявна *тематична картотека творів художньої літератури*. Окремі її розділи картотеки присвячені таким темам: "Велика Вітчизняна війна", "Перша світова війна", "Країнознавство", "Кохання", "Медицина", "Мистецтво", "Наука", "Релігія. Окультизм", "Спорт", "Філософія" та інші. Групування матеріалу в картотеці тематичне, але послідовність тем здається випадковою. На кожну заведений центральний роздільник, за яким стоять картки з описом творів художньої літератури, присвячених цій темі. У середині кожної рубрики матеріали розміщуються у зворотньо-хронологічній послідовності, а в середині хронологічного ряду — за алфавітом.

Значною популярністю у студентів педагогічних факультетів РДГУ та ВНУ користуються *картотеки поезій*, які відображають вірші, присвячені різноманітним темам, що цікавлять читачів. Це — публікації, надруковані в збірниках, продовжуваних виданнях, журналах, газетах українською та російською мовами. Окремі розділи присвячені таким темам: про армію, Батьківщину, Велику Вітчизняну війну, Чорнобильську трагедію, День Перемоги, про видатних діячів мистецтва та їхні твори, про письменників та поетів, про мову, космос, дружбу, спорт, школу, вчителя, мир тощо. Матеріал розміщений за темами. На кожну тему заведений центральний роздільник, за яким стоять картки з описом віршів, присвячених цій темі.

Картотека сценаріїв, яка ведеться у НБ РДГУ, відображає сценарії на різноманітну тематику зі збірників та періодичних видань. Окремі розділи присвячені таким темам: "Шкільні свята", "День вчителя", "День знань", фізичні, хімічні, біологічні, математичні та інші сценарії, сценарії виховних заходів, екологічні сценарії, літературні і пам'ятні дати, а також ті, які розповідають про життєвий і творчий шлях Тараса Шевченка, Лесі Українки, Івана Франка, Ліни Костенко, Олександра Пушкіна та інших.

Проаналізувавши використання спеціальних картотек, бачимо, що до них звертається 17% користувачів (22% читачів у НБ РДГУ — до картотек-сценаріїв та поезій, 17% опитаних — до рецензій; 12% читачів бібліотеки ВНУ — до тематичної картотеки творів художньої літератури та тематичної картотеки віршів). У НБ НУВГП, НТБ ЛП, НБ ЛНУ та в бібліотеці Острозької академії спеціальних картотек немає.

У НТБ ЛП, НБ РДГУ, НБ НУВГП, а також у бібліотеках ВНУ та Острозької академії за допомогою програми "УФД/Бібліотека" ведеться *електронна картотека статей*. За призначенням ЕКС бібліотеки ВНЗ є читачко-службовими; за тематикою — багатогалузевими. Відомості про нові публікації вносяться в ЕКС по мірі надходження літератури. Індекссування публікацій у НБ РДГУ, НБ НУВГП та НТБ ЛПУ здійснюється за таблицями ББК, УДК, персоналіями, ключовими словами, у бібліотеці ВНУ — за таблицями ББК, персоналіями та ключовими словами. У Науковій бібліотеці

Острозької академії література систематизується тільки за таблицями УДК. Невикористання ключових слів та предметних рубрик є великим недоліком, адже за їхньою допомогою можна повніше і глибше розкрити зміст документа, вжити термінологію, яка не відображена в таблицях класифікації. При індексуванні документів ключовими словами, важливу роль, на думку Л. Козлової, "відіграє суб'єктивний фактор, тобто ступінь розкриття змісту документа залежить від рівня кваліфікації індексатора, його знайомства з текстами тієї чи іншої галузі, її проблематикою" [2].

При формулюванні ключових слів та предметних рубрик у працівників наукових бібліотек РДГУ, ЛПУ, НУВГП, ВНУ виникають певні труднощі, оскільки кожен бібліограф по-різному формулює предметну рубрику з однаковим змістом та по-різному визначає ключові слова. У результаті створюється неконтрольований список ключових слів, що значно уповільнює пошук необхідної інформації. Саме тому І. Іванова, З. Стерехова та інші пропонують замінити індексування ключовими словами заздалегідь розробленими предметними рубриками [1, 6]. З. Стерехова наводить такі аргументи на користь предметних рубрик: 1) кожна предметна рубрика виражає закінчену думку і розкриває зміст документа; 2) комплекс предметних рубрик з усіма підрубриками дає змогу простежити всі можливі аспекти предмета; 3) існує чітка методика предметного індексування; 4) предметизація в бібліотеках — це міжнародна практика [6].

Для допомоги бібліотекарям у формулюванні предметних рубрик Національною парламентською бібліотекою України (НПБУ) складений інформаційно-пошуковий тезаурус. На жаль, жодна з досліджуваних бібліотек тезаурусом НПБУ не користується, словника предметних рубрик до ЕКС не має, а використовує лише АПП. Вважаємо, що керівникам названих бібліотечних установ доцільно прислухатись до думки Е. Сукіасяна, який пропонує "перебудувати" АПП у тезаурус, класифікаційні індекси якого об'єднують його в спільну пошукову систему з таблицями класифікації, що використовуються в бібліотеках [6]. У бібліотеці ВНУ існує АПП в електронному варіанті. Гадаємо, що всім бібліотекам ВНЗ необхідно створити машиночитаний варіант АПП, що, як вважає О. Поліщук, дасть змогу "фахівцям прискорити введення даних в ЕК, попередить помилки введення й уніфікує класифікаційні індекси, а читачам допоможе здійснювати і систематичний, і предметний пошук" [4].

ЕКС бібліотек ВНЗ уможливує здійснення пошуку статей за прізвищами авторів, за назвою твору, за предметними рубриками, ключовими словами, за персоналіями, за жанрами творів тощо. ЕКС здатна замінити традиційну СКС, якщо в комунікативному форматі бібліографічного запису відобразатиметься класифікаційний індекс ББК чи УДК, а також за допомогою поля "Предметна рубрика" та ключових слів.

Функцію *картотеки нових надходжень* виконує файл електронного каталогу (ЕК) "Рік видання", де видання розписані не тільки за роками, а й за кварталами. Картотеку назв творів художньої літератури замінює файл ЕК та ЕКС "Назва", за допомогою якого, увівши назву будь-якого твору, можна побачити повний його опис.

За допомогою файлу "Відбір документів за темами" можна знайти літературу з необхідної теми, якщо така передбачена заздалегідь. Важливо, як формується файл "за темами": у НБ РДГУ, НБ НУВГП, НБ ЛНУ, НТБ ЛП та в бібліотеці ВНУ — тільки з назв розділів чи підрозділів схеми класифікації, тому він не може замінити тематичні картотеки (бо останні показують зв'язок між різними галузями знань, що торкаються певної теми). Саме тому бібліотекам треба заздалегідь передбачити структуру тематичної картотеки, за якою бібліограф може індексувати записи для ЕК та ЕКС. Бажано також ознайомити з цією структурою читачів.

Для того, щоб ЕК та ЕКС замінили спеціальні картотеки, потрібно в структурі комунікативного формату бібліографічного запису передбачити поле "вид (чи форма, жанр, тип) документа", тоді буде можливість окремо розглядати відповідні твори.

Отже, ЕКС у комплексі з ЕК здатна замінити СКС, картотеку нових надходжень, картотеку назв творів художньої літератури, спеціальні та тематичні картотеки, наявні в бібліотеках ВНЗ, якщо при створенні ЕК та ЕКС буде врахована необхідність подання інформації в усіх параметрах, передбачуваних у різних картотеках.

Традиційні краснавчі та деякі спеціальні картотеки краще замінити окремими базами даних (БД), у яких необхідно відобразити всю літературу, присвячену краю (краснавча БД), чи окремі види публікацій (БД рецензій, БД сценаріїв тощо).

Проаналізувавши анкети, бачимо, що 64% читачів (79% у бібліотеці Острозької академії, 75% у бібліотеці ВНУ, 66% у НБ НУВГП, 65% у НБ ЛНУ, 53% у НТБ ЛП та 49% у НБ РДГУ) прагнуть користуватися ЕКС, розраховуючи на швидший пошук. Хоча кількість користувачів ЕКС значно менше — 39% (61% у бібліотеці Острозької академії, 49% у НБ РДГУ, 35% у НБ НУВГП, 28% у бібліотеці ВНУ, 20% у НТБ ЛП). Можливо, тому, що різні обставини заважають вільному доступу до ЕКС. Зокрема, у НБ НУВГП для читачів у приміщенні бібліотеки немає доступу до ЕКС, а здійснювати пошук по ЕКС можна тільки вийшовши на сайт бібліотеки, до якого не всі користувачі мають доступ. 17% читачів бібліотеки НУВГП потребують ЕКС у читальному залі бібліотеки. У НБ РДГУ є тільки одне автоматизоване робоче місце для роботи читачів з ЕК та ЕКС, до якого досить часто утворюються черги, тому бібліографи обмежують користувачів у часі користування. 19% читачів цієї бібліотеки хотіли б, щоб у ній було більше автоматизованих робочих місць, і не тільки в читальному залі № 1. У бібліотеці ВНУ пошук в ЕКС здійснює на вимогу читачів черговий бібліограф, ця послуга платна, що взагалі є неприйнятним для бібліотек ВНЗ. 6% її користувачів хотіли б, щоб доступ до ЕКС був безоплатним та 8% — мати доступ до ЕКС на веб-сайті бібліотеки. У НБ ЛНУ взагалі немає ЕКС, що є великим недоліком, адже події політики, новини науки, техніки, літератури, мистецтва знаходять своє відображення, насамперед, на сторінках журналів і газет.

Пошук в ЕКС здійснюють за ключовими словами 31% користувачів (43% у НБ РДГУ, 31% у НБ НУВГП, 30% у бібліотеці ВНУ, 19% у НТБ ЛП), за допомогою предметних рубрик — 13% (17% у НБ РДГУ, 14% у НБ НУВГП, 9% у бібліотеці ВНУ), за прізвищем автора — 36% (69% у бібліотеці Острозької академії, 36% у НБ РДГУ, 32% у НБ НУВГП, 23% у НТБ ЛП, 21% у бібліотеці ВНУ), за назвою документів — 30% (47% у бібліотеці Острозької академії, 35% у НБ РДГУ, 29% у НБ НУВГП, 21% у НТБ ЛП, 20% у бібліотеці ВНУ), за класифікаційними індексами — 11% (16% у НБ РДГУ, 14% у бібліотеці ВНУ, 12% у НБ НУВГП, 9% у НТБ ЛП, 6% у бібліотеці Острозької академії), за роком видання — 11% (19% у НБ НУВГП, 14% у бібліотеці Острозької академії, 13% у НБ РДГУ, по 4% у бібліотеках ВНУ та НТБ ЛП), за персоналіями — 12% (19% у НБ НУВГП, 16% у НБ РДГУ, 8% у бібліотеці ВНУ, 5% у НТБ ЛП).

Наведені показники свідчать про те, що пошук статей за змістом в ЕКС здійснюється переважно за ключовими словами та назвами. Оскільки назви далеко не завжди достатньо розкривають зміст документів, велика відповідальність покладається на бібліографів, що формулюють ключові слова. Про наявність предметних рубрик та класифікаційних індексів, вочевидь, знають не всі користувачі. Аналіз їхніх відповідей свідчить, що більшість із них недостатньо

обізнана з можливостями ЕКС, а дехто взагалі не чув про неї. Тому вони потребують значної допомоги бібліографів.

Картотеки бібліотек ВНЗ, як правило, допомагають користувачам у пошуку потрібної інформації, але мають певні недоліки, а саме: не всі вони знаходяться на своїх місцях; немає посилань та відсилань між розділами. Не використовуються засоби наочної інформації та пропаганди каталогів і картотек.

У ході роботи з картотеками читачі помітили такі недоліки: невчасно вливаються картки на нову літературу та невчасно вилучаються картки на списану літературу; не на всіх картках проставлені сигли місцезнаходження видань; недостатньо тематичних розділів у СКС; немає інструкцій з користування картотеками; велика наповненість каталожних ящиків.

Для виправлення ситуації читачі пропонують простежити за наявністю карток на всі документи, що є в бібліотеці, та за їх правильним розташуванням; вчасно вливати картки на нову літературу та вилучати картки на списану та застарілу літературу; на всіх проставляти сигли місцезнаходження літератури; у СКС спростити структуру рубрик та вводити нові актуальні рубрики; в ЕКС розширити хронологічні межі введення інформації та вводити статті з усіх періодичних видань, які надходять до бібліотеки; детальніше систематизувати літературу в СКС для швидшого та якіснішого пошуку; розробити наочні засоби пропаганди та інструкції з користування картотеками. Читачі НБ РДГУ та бібліотеки ВНУ пропонують усі традиційні картотеки перевести в електронні та виставити на веб-сайті бібліотеки.

Проаналізувавши використання повнотекстових та бібліографічних БД у НБ НУВГП, бачимо, що повнотекстовою БД "Навчальні видання університету" користується 26% читачів, повнотекстовою БД "Наукові видання університету" — 17%, повнотекстовою БД "Нормативні документи" — 14%, повнотекстовою БД "Методичні матеріали" — 28%, бібліографічними БД "Нові надходження", "Покажчик періодичних видань" — по 18%. Отже, найбільше читачі користуються повнотекстовою БД "Методичні матеріали", а найменше — БД "Нормативні документи" та бібліографічними БД.

У НБ ЛНУ електронною БД колекції екслібрисів користується 4% опитуваних, а БД, наявними на сайті бібліотеки (повнотекстовими електронними виданнями бібліотеки), — 16%. У бібліотеці Острозької академії бібліографічною БД "Праці викладачів" користуються 13% читачів, бібліографічною БД "Наукові праці студентів" — 10%, БД "Модульна система" — 16%, повнотекстовими БД видавництва EBSCO — 19%. Отже, у студентів найзатребуваніші повнотекстові БД.

У НТБ ЛП читачі найбільше користуються бібліографічною БД "Нові надходження" — 16%, а також повнотекстовими БД ("Центральная пресса России", "Библиотечное дело и информационное обслуживание" тощо) — 13%; а от електронними авторефератами — тільки 4% читачів. У бібліотеці ВНУ повнотекстовими БД (видавництва GeoRef, Wiley-Blackwell, Emerald) послуговуються 22% читачів, бібліографічними БД ("Бібліографічні покажчики", "Тематичні списки літератури", "Колекція видань академіка Д. К. Зерова", "З колекції книг В. Й. Горбайчука") — 16%.

Вважаємо, що БД, наявні на сайтах бібліотек та в самих бібліотеках, мають такий низький попит тому, що про них, по-перше, не всі респонденти знають, по-друге, не всі користувачі бібліотеки мають доступ до інтернет-ресурсів. Для того, щоб виправити ситуацію, необхідно інформувати читачів бібліотеки про можливість користування повнотекстовими та бібліографічними БД, наявними на веб-сайті та в самій бібліотеці, а також збільшити кількість автоматизованих робочих місць для роботи з БД.

Проаналізувавши системи бібліографічних картотек та БД, які ведуться у бібліотеках ВНЗ, а також за результатами анкетування, можна зробити висновок, що науково-методичному центру бібліотек ВНЗ треба розробити рекомендації щодо необхідної системи картотек та БД у книгозбірнях вишів і зразки документації для бібліографічних картотек. На наш погляд, у цій системі мають бути: СКС, ЕКС, тематична картотека "Вища школа", тематичні картотеки творів художньої літератури в бібліотеках гуманітарних університетів. Інші картотеки потрібно складати у разі виникнення потреби, яку не може задовольнити жодний інший елемент ДБА бібліотеки.

Працівникам книгозбірень необхідно вести робочу картотеку "Методичні рішення", яка б допомагала дотримуватися спільних принципів ведення картотек та БД; розробити інструкції для користування картотеками та БД, треба покращити популяризацію, зробити їх доступними викладачам і студентам.

Оскільки картотеки за призначенням мають відображати найновіші публікації і бути завжди актуальними, вони потребують постійного та систематичного редагування. Працівникам бібліотек ВНЗ необхідно планувати цей процес і постійно переглядати та редагувати картотеки, створюючи нові рубрики та ліквідувати ті, що втратили своє значення; уточнювати формулювання назв розділів та рубрик; здійснювати контроль за наповненням розділів і деталізацією їх при нагромадженні значної кількості карток за роздільником; вилучати списані та застарілі за змістом матеріали. У картотеках, окрім основних, необхідно використовувати довідкові та посилальні картки.

У майбутньому треба перевести всі традиційні бібліографічні картотеки в електронні, виставити їх на веб-сайті бібліотеки. Це дасть змогу значно підвищити повноту й оперативність задоволення інформаційно-бібліографічних запитів читачів. Для покращення тематичного пошуку в ЕКС бібліографам треба урізноманітнити засоби відображення змісту документів при їхньому опрацюванні, використовувати тезауруси та словники.

У бібліотеках ВНЗ необхідно відкрити зали для роботи з ЕКС та БД. Для результативного пошуку через ЕКС тут мають працювати бібліографи-консультанти, обов'язки яких — навчання користувачів пошуку за ЕКС та допомога в складанні пошукового образу запиту. Таких фахівців

потрібно готувати і не тільки ознайомлювати їх із різними системами класифікації документів, а й навчати працювати з ЕК та ЕКС, а також — прикладній лінгвістиці, формальним мовам, методам пошуку в сучасних інформаційних мережах. Вони мають знати особливості програмного забезпечення, принципи створення електронної БД, систему електронних рубрик та пошуковий механізм.

У всіх ВНЗ необхідно проводити лекційні та практичні заняття з бібліотечно-бібліографічних знань, на яких навчати студентів користуватися картотеками та БД, формулювати запит предметною мовою, прийомом деталізації запиту, його скорочення чи розширення.

Незважаючи на впровадження в діяльність бібліотек нових інформаційних технологій, створення ЕКС і БД, сьогодні не можна відмовитися від ведення традиційних картотек. По-перше, оскільки електронна техніка може вийти з ладу, читач ризикує залишитися без інструмента пошуку. По-друге, більшість читачів поки що надають перевагу традиційним картотекам. Досвід бібліотек ВНЗ підтверджує, що електронні та карткові картотеки взаємодоповнюють одна одну, сприяють якісному бібліографічному обслуговуванню читачів бібліотеки.

Список використаної літератури

1. *Іванова І. В.* Некоторые подходы к индексированию документов ключевыми словами / И. В. Иванова. — Режим доступа : http://www.rlst.org.by/bulletin/bulletin061_6.htm. — Загл. с экрана.
2. *Козлова Л. М.* Методика формирования ключевых слов: взгляд на проблему / Л. М. Козлова. — Режим доступа : <http://www.lib.vsu.by/konf/kz.htm>. — Загл. с экрана.
3. *Онищенко О.* Каталоги — інформаційне ядро бібліотек : (роль і значення в період комп'ютеризації) / О. Онищенко // Бібл. вісн. — 1997. — № 6. — С. 6—7.
4. *Поліщук О.* Редагування електронних каталогів — новий напрям підвищення якості інформаційного обслуговування користувачів бібліотек / О. Поліщук // Бібл. форум України. — 2006. — № 4. — С. 27—31.
5. *Скоробогатов В. М.* Каталоги карточный и электронный: общее и особенное. Диалог профессионалов / В. М. Скоробогатов, Э. Р. Сукиасян // Науч. и техн. 6-ки. — 2005. — № 12. — С. 15—24.
6. *Стерехова З.* Пошуковий образ документа для електронного каталогу: ключове слово чи предметна рубрика? / З. Стерехова // Бібл. форум України. — 2007. — № 1. — С. 11—12.